

УДК 340.1

*М. Сорока**аспірант**ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»*

ПРОБЛЕМАТИКА ЗАХИСТУ ЧЕСТІ, ДОСТОЇНСТВА, ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ У КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПОЛОЖЕННЯХ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Від початку розбудови демократичних інституцій, державно-правових перетворень останнім часом стали поширені в сучасній Україні судові справи, пов'язані із захистом честі, гідності, ділової репутації людини від наклепницьких посягань. У мас-медіа висвітлюються багато справ, пов'язаних із публічними особами, політиками, громадськими діячами, військовими, підприємцями та ін. у контексті захисту честі, гідності і ділової репутації особи, однак, як доводить сучасна судова практика, існує безліч справ на середньому і низовому рівнях, які не висвітлюються у засобах масової інформації. Можна стверджувати, що захист у суді честі, гідності і ділової репутації проти наклепницьких посягань набуло ознак тенденційності не лише серед публічних осіб, але й серед підприємців, юридичних і фізичних осіб, громадських діячів, військових і пересічних громадян. Однак такий сплеск активності і цікавості до інституту дифамації (оголошення, як правило, у мас-медіа, дійсних або вигаданих відомостей, що ганьблять честь, гідність і ділову репутацію громадянина, установи, організації), до проблематики правового захисту честі, гідності і ділової репутації особи на практиці спричиняє низку судових прецедентів. Таким чином, постає постає цілком закономірне запитання до органів правоохоронної системи про відповідне регулювання таких правовідносин і щодо належної охорони таких правових благ, як честь, достоїнство, ділова репутація особи і громадянина.

У сучасній правовій системі України існує багато прецедентів із захисту честі, гідності і ділової репутації громадян і негромадян України. Втім слід і зупинитись на такій сучасній проблематиці, як недостатність, а в деяких випадках і повна відсутність необхідного законодавства, брак адекватної правової доктрини у такій царині правовідносин [3, 5, 6].

Вихід із ситуації, що склалася, з відсутністю або недосконалістю законодавства України із захисту честі, гідності і ділової репутації від наклепницьких посягань роблять таку проблематику актуальною. Україна проголосила себе правовою демократичною державою, орієнтованою на європейські демократичні цінності у захисті своїх громадян. Однак наслідки історичного авторитаризму у правовій системі України негативно позначаються на її демократичному розвитку.

Побудова правової демократичної держави – це головна мета, якій мають бути підпорядковані судова, законодавча системи, з орієнтацією на провідні європейські демократичні держави.

У сучасний період розвитку української демократичної правової держави постала потреба у формуванні правового механізму, який би гарантував ефективне регулювання існуючих в ньому відносин у відповідності до вимог соціального прогресу, основою якого є гармонійний розвиток особи і громадянина із системою її суб'єктивних прав і інтересів.

Стаття 3 Конституції України закріпила низку фундаментальних правових цінностей: «Людина, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1].

Однак у низці галузей правового регулювання діють норми неправового характеру, які були ухвалені з прагматичною метою, керуючись у прийнятті принципом доцільності. Такого роду прагматична доцільність діє, як показує практика, і у сфері правової охорони честі і достоїнства особи і в деяких судових справах. Отже, без насичення правовими нормами, юридичними інституціями, конкретними процедурами з царини юриспруденції правового простору ідея побудови правової демократичної держави залишається декларативною.

Аналіз наукових досліджень проблематики захисту гідності і честі, ділової репутації людини свідчить про те, що демократичні цінності і права та свободи особи розглядаються переважно в українському правовому просторі в аспекті охоронної функції права. Однак такий перебіг не відповідає сучасним реаліям Української держави і не в змозі повною мірою відображати їхній правовий статус як особистих немайнових прав, що забезпечують соціальне буття фізичної особи, а також сприяють дотриманню конституційних вимог щодо поваги до особистості, захисту її честі, гідності та ділової репутації. Така правова характеристика передбачає втілення і реальне забезпечення захисту гідності і честі громадянина в умовах нормальної

життєдіяльності її носіїв, а не лише у разі недотримання і порушення згаданих вище принципів. Для надання суспільним відносинам стійкості і непорушності, правового порядку, і тим самим виконання їхнього основного призначення, потрібні новітні прийоми і сучасні демократичні засоби правового впливу. Ці фактори обумовлюють актуальність досліджуваної проблематики, і необхідність комплексного наукового розгляду [7].

Досліджувана проблематика має широкий фундаментальний характер, її комплексна розробка потребує спільних зусиль фахівців у галузі теорії держави і права та представників спеціальних і неспеціальних правових наук. Дослідження ґрунтується на позиціях сучасної концепції теорії держави і права, один із аспектів якої безпосередньо стосується напрацювання належних правових інституцій захисту права на честь, гідність і ділову репутацію.

Метою статті є всебічний аналіз реального стану розробки питань визначення та інтерпретації понять гідності та честі особи, формулювання теоретико-методологічних положень і практичних висновків з урахуванням сучасних реалій та чинного законодавства України, конкретизація у цьому контексті дієвих правових засобів їх втілення та реалізації, а також розробка та внесення пропозицій до вдосконалення вітчизняного законодавства у сфері регулювання особистих немайнових відносин. Керуючись основоположними принципами Конституції України і європейськими конституційними концепціями праворозуміння, закладеними в Основному Законі України і в законодавстві Європейського Союзу, метою дослідження є напрацювання теоретичних основ захисту права на честь і гідність від наклепницьких посягань, сприяти розвитку правозахисної доктрини у даній сфері. З позиції такої доктрини ставилось за мету напрацювати і науково обґрунтувати відповідно до Конституції України та законодавства ЄС власне правового тлумачення чинних норм у цій сфері, і в першу чергу з'ясування питання про правову природу і зміст охоронного права, принципи його правової охорони та його співвідношення з іншими правами і свободами людини у демократичному правовому полі.

Виходячи з практично-прикладних цілей розглянуто часткові аспекти порушеної проблематики, а саме – питання про наклеп і висвітлення його в сучасному українському законодавстві. Визначення «наклеп» у Кримінальному кодексі України у ст. 151-1 як «навмисне поширення явно недостовірних відомостей, що ганьблять честь і гідність іншої особи», можна розширити таким трактуванням, що спирається на принципи правової демократичної державності і правові принципи країн – членів Європейського Союзу. Ми намагаємось з'ясувати саме правову природу

честі, гідності, ділової репутації у контексті захисту їх від наклепницьких зазіхань, порушити такі нагальні питання, як проблематика принципово юридичних можливостей їх правової охорони, колізії права на захисті честі, гідності, ділової репутації від наклепу у контексті свободи слова, висловлення власних думок і виголошення особистих переконань, а також фундаментальне питання правозахисної теорії – співвідношення права і моралі, теорії правової демократичної держави і чинне українське законодавство, а також законодавство країн – членів Європейського Союзу.

Загальні теоретико-правові аспекти захисту честі і гідності, ділової репутації особи протиставляються особистим, цивільним і кримінально-правовим методам і концепціям. Основним недоліком сучасної практики і доктрини у сфері захисту права на честь і гідність є її суто галузєво-прикладний характер, певний правовий прагматизм, що виражається у приматі принципу ефективності, в апіорності висхідних настанов і стереотипів, що склалися у попередні історичні періоди Української держави.

Питання захисту права на честь і гідність, ділову репутацію займаються фахівці з цивільного або кримінального права, однак не спеціалісти в галузі теорії держави і права і не правозахисники. Втім проблематика правової охорони згаданих благ безпосередньо зачіпає фундаментальні принципи правової демократичної держави і має правозахисну природу в питаннях співвідношення права і держави, ставлення державних інституцій до моралі як правової категорії. Це питання розглядається під кутом державотворчих доктрин і у контексті суто теоретичної проблематики – концепції правової демократичної держави в аспекті співвідношення права і моралі.

В українському чинному законодавстві немає спеціального закону, який дійсно захищав би і регулював би відповідні стосунки. Існують загальні норми Конституції України, законодавчі нормативні акти, які покликані захищати право кожного громадянина на захист честі, гідності і ділової репутації від поширення наклепу. Чинне законодавство не містить правового визначення понять гідності або честі. У правовій науці є такі узагальнені визначення, як, наприклад, честь і гідність – це важливі духовно нематеріальні блага, втілені в особі громадянина або юридичної особи; честь – це певна соціальна оцінка громадянина або юридичної особи, що визначається вчинками, виробничою діяльністю та поглядами конкретної особи в контексті норм суспільного життя; гідність – це самооцінка особою власних ділових, моральних та інших соціальних якостей [7].

Як доводить практика, порушені проблеми за відсутності спеціального закону, яким би чітко

встановлювались всі регулючі його відносини, можливо лише за умов адекватної правової доктрини. Правова доктрина не може розкрити необхідних для розв'язання питань імперативних норм, однак спроможна дати інтерпретацію таких норм, їх юридичне тлумачення, коли за законом розширюється правовий простір для захисту честі, гідності, ділової репутації особи. У законодавчому полі України право на честь, гідність і ділову репутацію захищено нормативно-правовою основою в першу чергу конституційним, цивільним та кримінальним правом.

Так, у ст. 68 Конституції України наголошується, що «кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей» [1]. У ст. 28 Основного закону сказано, що «кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідженням. Таким чином, у Конституції України відсутнє правове визначення понять гідності, честі, ділової репутації, оскільки це є морально-етичними категоріями, і водночас особистими немайновими правами, яким закон надає значення самостійних об'єктів судового захисту.

Конституція України охоплює два аспекти проблеми захисту честі і гідності: перший пов'язаний із захистом честі і гідності людини від свавілля державної влади, як свідчить історичний досвід, саме пріоритет цього напрямку цілком виправданий. Другий момент стосується безпосередньо пов'язаний із захистом честі, гідності, ділової репутації від посягань, що виникають всередині громадянської спільноти. Отже, норми Конституції України носить суто загальний, навіть декларативний характер, одна охоплюють два згадані нами аспекти досліджуваної проблематики. Підтекст даної норми має однозначний характер і свідчить про гуманістичну спрямованість, про обмеження в першу чергу неправомірних дій з боку державного апарату. Так, у ст. 29 сказано: «Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом» [1].

Зрозуміло, що неправомірне втручання в особисте життя людини, як-от незаконне стеження, прослуховування телефонних розмов, особистого листування через інтернет-ресурси перш за все виходить від державних спецслужб. Втім, усі ці неправомірні дії порушують право на недоторканність особистого життя і в найменшій мірі стосуються прав захисту людини на честь і добре ім'я.

Цивільне право України містить норми, спрямовані на захист честі, гідності і ділової репутації винятково від посягань з боку фізичних і юридичних осіб. Фізична особа має право звернутись до суду з позовом про захист її гідності та честі, що передбачено Цивільним кодексом України. «Стаття 15. Право на захист цивільних прав та інтересів. 1. Кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання. 2. Кожна особа має право на захист свого інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства» [2].

Про захист прав у судовому порядку прописано в таких положеннях ЦКУ: Стаття 16. Захист цивільних прав та інтересів судом. 1. Кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу. 2. Способами захисту цивільних прав та інтересів можуть бути: 1) визнання права; 2) визнання правочину недійсним; 3) припинення дії, яка порушує право; 4) відновлення становища, яке існувало до порушення; 5) примусове виконання обов'язку в натурі; 6) зміна правовідношення; 7) припинення правовідношення; 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди» [2]. У цій же ст. 16 ЦКУ наголошується, що «суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом чи судом у визначених законом випадках». І вже ст. 277 ЦКУ поглиблюється ці правові норми, а саме – дається механізм спростування недостовірної інформації: «Стаття 277. Спростування недостовірної інформації. 1. Фізична особа, особисті немайнові права якої порушено внаслідок поширення про неї та (або) членів її сім'ї недостовірної інформації, має право на відповідь, а також на спростування цієї інформації. 2. Право на відповідь, а також на спростування недостовірної інформації щодо особи, яка померла, належить членам її сім'ї, близьким родичам та іншим заінтересованим особам. 4. Спростування недостовірної інформації здійснюється особою, яка поширила інформацію. Поширювачем інформації, яку подає посадова чи службова особа при виконанні своїх посадових (службових) обов'язків, вважається юридична особа, у якій вона працює. Якщо особа, яка поширила недостовірну інформацію, невідома, фізична особа, право якої порушено, може звернутися до суду із заявою про встановлення факту недостовірності цієї інформації та її спростування» [2].

Таким чином, існують певні об'єктивні критерії визначення честі і гідності, які підлягають оцінці на предмет їх порушення чи не порушення. При цьому відсутнє законодавче визначення таких дефініцій, як «честь», «гідність», «ділова репутація», що можна

пояснити тим, що згадані поняття стосуються філософсько-моральної сфери, і належать скоріше навіть до моральності, ніж до власне юриспруденції. Парадоксальність такої ситуації полягає в тому, що в правовому полі ці поняття не встановлені чинним законодавством, однак вони ж і захищаються законом. Це викликає певні юридичні колізії, створюючи перешкоди у захисті честі, гідності, ділової репутації громадян [4].

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 40 – 44. – Ст. 356.
3. Єдиний державний реєстр судових рішень. – <http://reyestr.court.gov.ua>
4. Михайленко О.Р. До питання про концепцію системи ознак правової держави / О. Р. Михайленко // Правосуддя – гарант законності у сфері економічних відносин. – К., 2000. – С. 265–270.
5. Антосик С. М., Кокун О. М. Відшкодування моральної шкоди: психологічні аспекти // Адвокат. – 1998. – № 4. – С 19–21
6. Бакірова І. Застосування судами законодавства України щодо відшкодування моральної шкоди: проблемні питання // Право України. – 2006. – № 5. – С. 89–92.
7. Захист честі, гідності і ділової репутації // Юридична енциклопедія: в 6-ти т. / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. – К.: Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998. 744 с.

Анотація

Сорока М. Проблематика захисту честі, достоїнства, ділової репутації у концептуальних положеннях теорії держави і права. – Стаття.

У статті досліджено проблематику захисту честі, гідності і ділової репутації проти наклепницьких по-

сягань в сучасній демократичній державі. Визначено поняття «честь», «гідність», «ділова репутація» у концептуальних положеннях теорії держави і права. Простежено певні об'єктивні критерії визначення честі і гідності, які підлягають оцінці на предмет їх порушення чи не порушення в чинному законодавстві України.

Ключові слова: честь, гідність, ділова репутація, філософсько-моральна сфера, теорія держави і права.

Аннотация

Сорока М. Проблематика защиты чести, достоинства, деловой репутации в концептуальных положениях теории государства и права. – Статья.

В статье исследованы проблематику защиты чести, достоинства и деловой репутации против клеветнических посягательств в современном демократическом государстве. Определено понятие «честь», «достоинство», «деловая репутация» в концептуальных положениях теории государства и права. Прослежено определенные объективные критерии определения чести и достоинства, которые подлежат оценке на предмет их возбуждения или не возбуждения в действующем законодательстве Украины.

Ключевые слова: честь, достоинство, деловая репутация, философско-нравственная сфера, теория государства и права.

Summary

Soroka M. The problem of protection of honor, dignity, business reputation in the conceptual provisions of the theory of state and law. – Article.

The article examines the issues of protection of honor, dignity and business reputation against defamatory encroachments in a modern democratic state. The concept of «honor», «dignity», «business reputation» in the conceptual positions of the theory of state and law is defined. Some objective criteria for the determination of honor and dignity, which are subject to evaluation for the purpose of their violation or violation in the current legislation of Ukraine, are traced.

Key words: honor, dignity, business reputation, philosophical and moral sphere, theory of state and law.